

Сарненський Бабин Яр

На початку вересня в Києві, в «Українському домі» відбулося офіційне відкриття виставки «Голокост від куль: масові розстріли євреїв в Україні 1941-1944 рр.» в рамках вшанування, пам'яті жертв Бабиного Яру. Її організаторами є фонд Віктора Пінчука в партнерстві з Меморіалом Шоа, організацією «Яход — ін Унум», а також посольствами Ізраїлю, Франції, Німеччини та США. За повідомленням інформаченції Голос.УА у столиці вона представлена вперше, але її вже змогли побачити в Парижі, Нью-Йорку та інших містах світу. Проект «Голокост від куль» базується на праці Патріка Дебуа, який упродовж багатьох років займається архівними й археологічними дослідженнями, а також відеодокументуванням свідчень очевидців масових розстрілів в Україні. Минулого тижня київська муніципальна газета «Хрещатик» опублікувала вражаючу інформацію про одну з каральних акцій, яку здійснили німецькі окупанти.

27-28 вересня 1941-го був виданий наказ, згідно з яким 29-го числа євреї до 8 години ранку мали зібратись у призначеному місці з документами та речами. За невиконання передбачався розстріл. По всьому місту розклеїли дві тисячі таких оголошень. Одночасно поширювали дезінформацію про те, що влада нібито збирається переселити євреїв. Серед тих, хто прийшов у визначений час, найбільше було жінок, старих і дітей. Були представники й інших національностей та інтернаціональні сім'ї, але нацистам головне було відзвітувати про проведену операцію перед Берліном. І до столиці Рейху дані йшли, як про вбитих іудеїв. За спогадами свідків, люди клали документи на столи, а ті, хто відмічав, просто ставили галочки в паперах, щоб потім підрахувати загальну кількість розстріляних. Згодом документи спалили.

Групи людей по черзі проводили за пропускний пункт, де в них відбирали речі. Одних змушували роздягатись повністю, інших до спідньої білизни. Потім поліцаї палицями заганяли їх у проходи насипу на край яру.

На протилежному боці був розташований кулеметний розрахунок. Яр наповнювався криками та галасом, плачем тих, які лише в останню хвилину зрозуміли, що привели їх зовсім не для переселення. На дітей навіть не витрачали кулі, їх просто скидали в яр і глибиною майже 60 метрів. Над ним кружляв літак, гуркіт якого разом із музикою патефонів заглушав постріли. Після того, як рів заповнювався 2-3 шарами трупів, зверху присипали землею.

За словами старшого наукового співробітника Державного архіву Києва, який упродовж багатьох років досліджував історію Бабиного Яру, Сергія Карамаша, за різними підрахунками в 1941-1943-ому тут розстріляли майже 100 тисяч громадян різних національностей, у тому числі десятки тисяч українців. Історик-дослідник знайшов відомості, що штурмбанфюрер СС Пауль Радомський планував збудувати в Бабиному Яру миловарний завод для виготовлення мила з людського жиру. Згодом сподівався це місце викупити, і планував створити досить прибутковий бізнес, оскільки людське життя для нього нічого не вартувало.

- Найхарактернішою ознакою жорстокості фашистського режиму, - розповідає завідувачка Сарненським історико-етнографічним музеєм Раїса Тишкевич, - було ставлення до євреїв. Через те, що радянський уряд не подбав про їх евакуацію (замовчувався факт переслідування), більшість з них потрапили до рук окупантів. Одразу ж після загарбання України в містах і селах розповсюджували газету українською мовою, що сповіщала: євреї та комуністи дуть знищені. Німці вривались у будинки, забирали жителів, вивозили їх кудись. На вулицях масово били євреїв.

Для їх розпізнання серед іншого населення на одязі вони повинні були носити спеціальні знаки у формі жовтого кола (розпорядження Рівненського гебітскомісара д-ра Беєра від 17.09.1941 р.). Потім за розпорядженням цього ж комісаріату створили службу майже з 20 чоловік. Вона допомагала німецькій владі втілювати в життя рішення. Її члени носили кепку з жовтою стрічкою та

написом «Єврейська служба порятунку» їх повноваження поширювалися лише на населення цієї національності. Згодом усю їх власність взяли на облік, після чого всіх переселили в гето. Їх в Україні було 50 і понад 180 великих концентраційних таборів. Проживання євреїв за межами яких було заборонене.

Таке гетто створили в Сарнах. Розміщувалося воно в східній частині міста. Сюди наказали з'явитися всім євреям з речами, документами, грошима, цінностями. За неявку, як і за переховування, - смертна кара. Дозвіл вийти з гетто давала єврейська гміна. Зігнали сюди євреїв не лише з нашого, а й північних районів Рівненщини. Через нашиті на одязі кружечки вони ставали живою мішенню для фашистів.

Пізніше в районі «бурси», на пустирі, створили табір, обнесений колючим дротом, який охороняли поліцаї, жандарми й солдати. Одного ранку тут з'явилися жандарми, які в присутності представника єврейської гміни зачитали наказ гебітс-комісара, за яким усім, без винятку, євреям потрібно було залишити свої будинки й вишикуватись на вулиці в колони. Скрізь було чути плач, крик дітей. Почалася паніка. В тих, хто спробував тікати, випускали автоматну чергу. Равіни закликали до покірності. Врешті-решт люди, не бачачи іншого виходу, змирились зі своїм становищем, покійно ставали в колону. Чимало в ній було біженців з Польщі. По боках ішли жандарми й поліцаї. З гетто людей вивели на вулицю Широку й через ковельський переїзд переганяли в табір на «бурсі». Позаду їхали підводи. На них — німці, діти та хворі, далі циганські кибитки, які також затримали німці. Стояла нестерпна спека. Плакали діти від спраги й голоду. Пил від руху стояв над усіма, осідав на спітнілих обличчях, одязі.

Через декілька днів людей з табору групами переправили на узлісся до заготовлених ям. Усім наказали покласти на купу речі й пожитки, зняти верхній одяг. Потім полонених вели до ями, змушуючи лягати туди лицем униз, і впритул розстрілювали з автоматів.

Далеко розносились страшні крики, автоматні черги. Ті, хто був за колючим дротом у «бурсі», чули це й чекали своєї черги. Першими все зрозуміли цигани. В той час, коли виводили чергову групу на розстріл, вони прорізали дріт у протилежному кінці огорожі й стали тікати. За ними кинулись євреї. Жандарми відкрили вогонь. Картину звірячого побоїща бачили на вулицях Сарн. До кінця дня знищили всіх людей з табору. Поспішно засипали піском ями, з яких чувся стогін.

Ще деякий час ворушилась земля над ними. Люди поступово вмирили. Так на околиці Сарн з'явилися братські могили, в яких захоронено майже 13 тисяч чоловік.

Переді мною матеріали, які приніс у редакцію Юрій Музиченко, зі збірника документів про знищення нацистами євреїв України в 1941-1944-ому, виданого інститутом іудаїки. На 401-й сторінці витяг з показань на процесі в Києві в січні 1946-го колишнього командира відділення у 323-ому батальйоні охорони, 68-ої охоронної дивізії унтер-офіцера Віллі Майера про розстріл євреїв у Сарнах у кінці серпня 1942-го. Цитую мовою оригіналу : «25 августа в нашем батальйоне была поднята тревога. Говорили, что на город собирается совершить нападение группа партизан. От своего командира я получил приказ со своим отделением направиться к двум ранее подготовленным ямам и захватить с собой два пулемета.

В лагере в Сарнах находилось около 14000 человек. Это были евреи и другие советские граждане, в том числе старики, женщины, дети.

После тревоги мне дали приказ, со своим отделением остаться у ям. Потом стали приводить советских граждан группами по 150 человек. Этим людям приказали раздеться, а потом по 30 человек выстраивали перед ямами. Я получил приказ Амбера из моих двух пулеметов открыть огонь по этим людям. Я первым начал стрелять, и в течение двух дней мое отделение расстреляло около 1400 человек».

Чим же завинили ці люди? Що такого могли вчинити на рідній землі, яку любили

понад усе на світі?» - запитали військового злочинця, начальника охоронної поліції Києва, генерал-лейтенанта Пауля Шеєра. На що він відповів:

У червні 1942-го в Україну прибув Гітлер. Він скликав нараду керівників каральних органів, Іде прочитав півторагодинну доповідь. У ній дав установку на масове знищення радянських громадян. Обґрунтував необхідність політики, яку проводила Німеччина, і довів, що Україна колись їй належала. З цієї причини німці (мали повне право на володіння українськими землями. Всі вони будуть передані, пообіцяв Гітлер, у вічне користування переселенцям з фатерланду і, насамперед, працівникам «СС», «СД» і поліції. Для цього треба [очистити землю від українців і заради такої «святої справи всі засоби є хороші». А найвірогідніше, коли будуть проводитись Іпід виглядом боротьби з партизанами.

Бургомістр Сарн Маринюк, гебітскомісар заступник Крекель, комендант жандармерії Цумахер навіть не приховували масового знищення невинних ні в чому людей. Робили це з притаманною нацистам жорстокістю й зухвалістю. В акті «Про звірства німецько-фашистського терору в місті Сарни» опублікованому в районній газеті «Радянський шлях» 14 січня 1945-го, читаємо: «Все населення було взяте на облік по національностях: росіяни, білоруси, українці, поляки, євреї, і окремо були виділені німці, як пануюча нація, «фольксдойч». За винятком останніх, населенню під страхом розстрілу заборонялося виходити на вулицю: євреям після 17-ої, іншим — після 18-ої години».

Давно то було. Мало залишилось тих, хто пам'ятає ті події. Та хіба маємо право забути? Українська та світова спільнота у вересні нинішнього року відзначає 70-ту річницю початку подій у Бабиному Яру, що є символом трагедії Голокосту та нацистських злочинів, жертвами яких стали мільйони людей. Багатостраждальна історія єврейського народу, який розкиданий по всьому світу. Але, незважаючи на відстань, щороку намагаються її здолати та відвідати могили рідних, запалити поминальну свічку, подякувати українцям, які, ризикуючи власним життям, рятували євреїв. А як інакше? Ми – різні за звичками, традиціями, але всі ми – люди. І маємо зберегти пам'ять про ці події для нащадків, щоб ніколи не допустити їх повторення та зберегти мир.

Марія Кузьмич

